

POTENCJAŁ I SPRAWCZOŚĆ TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH W OGRANICZANIU STYGMATU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

THE POTENTIAL AND EFFICIENCY OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES (ICT) IN REDUCING THE STIGMA OF DISABILITY

JOLANTA JARCZYŃSKA

ABSTRAKT

Cyberspace stała się jednym z ulubionych miejsc, w których toczy się ludzka egzystencja. Wiele badań wskazuje na to, że osoby z niepełnosprawnościami napotykać na liczne bariery w korzystaniu z technologii informacyjno-komunikacyjnych. Mają ograniczony dostęp do nich lub też niewystarczające kompetencje cyfrowe, aby móc z nich bezpiecznie korzystać i w pełni czerpać z ich bogactwa i zasobów (Chadwick, Chapman, Caton, 2019; Plichta 2017; Dobransky, Hargittai, 2006, 2016; Glencross, Mason, Katisikitis, Greenwood, 2021; Harb, Sidani, 2021; Kaur, Saukko, 2022). Fakt ten sprzyja wzrostowi tzw. nierówności czy też przepaści cyfrowej. Kwestia dostępności cyberprzestrzeni dla tej grupy społecznej powinna być uznana za istotną płaszczyznę zapobiegania jej wykluczeniu społecznemu.

W artykule przeprowadzono analizę korzyści dla osób z niepełnosprawnościami, wynikających z użytkowania technologii informacyjno-komunikacyjnych, korzyści dla szeroko rozumianego ich rozwoju psychospołecznego.

Słowa kluczowe: technologie informacyjno-komunikacyjne, nowe media, media cyfrowe, osoby z niepełnosprawnościami, nierówność cyfrowa, sprawczość, stygmat

ABSTRACT

Cyberspace has become one of the favorite venues where human existence takes place. Many studies show that people with disabilities face numerous barriers to using information and communication technologies. They have limited access to that type of technology, or insufficient digital competence to use them safely and fully benefit from their wealth and resources (Chadwick, Chapman, Caton, 2019; Plichta 2017; Dobransky, Hargittai, 2006, 2016; Glencross, Mason, Katisikitis, Greenwood, 2021; Harb, Sidani, 2021; Kaur, Saukko, 2022). This fact promotes the growth of the so-called inequality or digital divide. The issue of cyberspace accessibility for this social group should be considered an important platform for preventing its social exclusion.

The article analyzes the benefits for people with disabilities, resulting, from the use of information and communication technologies, benefits for their psychosocial development in the broadest sense.

Key words: *information and communication technologies, new media, digital media, people with disabilities, digital inequality, efficiency, stigma*

DOI: 10.5604/01.3001.0016.1885

WPROWADZENIE

Obserwowany od kilku dekad gwałtowny i globalny rozwój technologii cyfrowych nie pozostaje bez wpływu na życie społeczeństw. Cyberprzestrzeń stała się ważnym miejscem socjalizacji ludzi, jednym z najczęściej wybieranych źródeł informacji, rozrywki, kontaktów, oraz strefą, w której poszukuje się bliskości, uznania, zrozumienia i akceptacji ze strony innych (Wallace, 2016; Boyd, 2014). Nowoczesne technologie towarzyszą coraz większej liczbie aktywności człowieka, stanowią szansę na jego rozwój. Dla wielu osób, szczególnie z niepełnosprawnościami, a zwłaszcza o ograniczonej mobilności, są one ważnym narzędziem służącym do zaspokajania licznych potrzeb. Umożliwiają zdalną naukę, pracę, odbycie konsultacji medycznej, terapii, budowanie relacji uczuciowych, służą rozrywce, zdrowiu, są też pomocne w pełnieniu określonych ról społecznych czy nawiązaniu i podtrzymaniu kontaktu ze znajomymi, rodziną, współpracownikami.

Narzędzia te istotnie wspierają procesy rehabilitacji osób z funkcjami poznawczymi, z dysfunkcją narządu wzroku, ruchu czy zaburzeniami psychicznymi. Ich udział przekłada się na rozwój większej autonomii tych osób, a co za tym idzie, na większą ich sprawczość w różnych obszarach codziennej egzystencji (Siemieniecki, 2021). Potwierdzają to liczne doniesienia badawcze, które wskazują, że coraz większy odsetek osób z niepełnosprawnościami czerpie wiele korzyści z użytkowania mediów cyfrowych, a one same posiadają istotny potencjał ograniczający stygmat tej grupy i wpływają na efektywność jej funkcjonowania w różnych obszarach życia (Chadwick, 2022; Glencross i in., 2021; Ragnedda, Ruiu, 2017; Plichta, 2017; Dobransky, Hargittai, 2006, 2016; Sourbati, 2012).

W artykule przeprowadzono analizę korzyści dla osób z niepełnosprawnościami, jakie wynikają z użytkowania przez nich technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK). Omówiono w nim paradygmat szans, jakie stwarzają nowe media dla szeroko rozumianego rozwoju psychospołecznego tej grupy osób. Uwypuklono rolę, jaką narzędzia (TIK) jako czynnik nieludzki pełnią w procesie terapii osób z niepełnosprawnościami, wpływając na polepszenie ich samopoczucia, zdrowia psychicznego, wzrost zachowań zdrowotnych oraz sprawność intelektualną i fizyczną. Dostęp zwłaszcza tej grupy społecznej do nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych kompensować może im to, czego nie są one w stanie osiągnąć w świecie offline lub czego osiągnięcie sprawia im bardzo dużą trudność. W tym ujęciu możemy spojrzeć na TIK jak na znaczący czynnik nieludzki, który posiada potencjał chroniący, ograniczający również stygmat niepełnosprawności.

TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE

Terminu „technologie informacyjno-komunikacyjne” (*ICT information and communication technologies*) po raz pierwszy użył Stevenson w 1997 roku (za: Warzecha, 2018). TIK powszechnie definiuje się, jako zespół środków obejmujących: systemy, urządzenia (komputery, tablety, serwery), media komunikacyjne (sieci bluetooth, internet, sieci bezprzewodowe, telefonia komórkowa i satelitarna), narzędzia (oprogramowania) oraz usługi przetwarzające, gromadzące i przesyłające informacje w formie elektronicznej (Jarczyńska, 2017; Śmigieliska, 2002; Majewska, 2015). Technologie te wkraczają w coraz to nowsze dziedziny życia i są dostępne dla szerokich grup społecznych. Stają się ważnym źródłem wiedzy, informacji, rozrywki, kultury oraz środkiem komunikacji, służą też jako użyteczne narzędzia wykorzystywane w leczeniu i terapii. Dzięki ich

zastosowaniu możliwe jest zmniejszenie nierówności społecznych i zwiększenie szans osób wykluczonych, np. z powodu ubóstwa czy niepełnosprawności (Warzecha, 2018; Majewska, 2021; Siemieniecka, 2021a).

NOWE MEDIA VS. MEDIA CYFROWE I ICH FUNKCJE

W literaturze tematu odnaleźć można wielość terminów związanych z pojawieniem się TIK. Powszechnie stosowane jest pojęcie nowych mediów oraz mediów cyfrowych. Terminu „nowe media” zaczęto używać w latach 60. XX wieku. Stosuje się go także w stosunku do określenia współczesnych technologii cyfrowych, które zaistniały za sprawą transformacji tradycyjnych mediów na cyfrowe. W teorii mediów nie ma jednoznacznego stanowiska co do treści znaczeniowej tego pojęcia (Szpunar, 2008). Mówi się o nim, że jest obszerne i niejednoznaczne (Wieczerzycki, 2013). Definiuje się go jako technologie i techniki przekazu powszechnie stosowane od połowy lat 80. XX wieku, których początek wiąże się z upowszechnieniem telewizji satelitarnej, wideo i komputerów osobistych (Skrzypczak, 1999).

Nowe media zmieniły znany tradycyjny model komunikacji. Sprawily, że ich użytkownik nie jest biernym odbiorcą pozbawionym możliwości reagowania na nadawany przekaz, lecz aktywnym twórcą, mogącym nie tylko przyjąć ten przekaz, ale natychmiast na niego zareagować. Stanowią one nową jakość medialną, obecne są we wszystkich sferach funkcjonowania człowieka. Brak dostępu do nich niektórych grup społecznych zagraża ich ekskluzją.

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Pojęcie „niepełnosprawność” stanowi dzisiaj problem znacznie bardziej złożony, niż było to wcześniej. Obserwujemy wzrost skali i zasięgu tego zjawiska, choć tak naprawdę trudno jest odnaleźć najnowsze statystyki dotyczące szacowanej liczby osób z niepełnosprawnościami w Polsce. Ostatnie pełne dane są już mocno nieaktualne, ponieważ pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2011 roku, wyniki zaś z ostatniego spisu z 2021 roku dotyczące zbiorowości osób z niepełnosprawnościami nie są jeszcze opublikowane.

Ustalenie aktualnych szacunków dotyczących liczebności osób z niepełnosprawnościami jest zatem niezwykle trudne. Ich wyniki mogą też być zależne od tego, jakie kryterium oceny przyjmiemy. Jeśli uwzględnimy posiadanie odpowiedniego i aktualnego orzeczenia potwierdzającego niepełnosprawność, wydanego przez lekarza orzecznika ZUS, liczba takich osób w Polsce w grudniu 2020 roku wynosiła 2,4 mln (GUS, 2021). Z kolei biorąc pod uwagę kryterium biologiczne, opierające się na samoocenie osób w kwestii odczuwania przez nie ograniczenia sprawności w wykonywaniu podstawowych czynności dla swojego wieku, szacunki są już znacznie wyższe. Przyjmując oba uwarunkowania, uznaje się, że w Polsce żyje od 4,9 do nawet 7,7 mln osób z niepełnosprawnościami (Mobilex, 2022). Skala niepełnosprawności w naszym kraju jest zatem bardzo duża, gdyż co dziesiąta osoba posiada orzeczenie o niepełnosprawności, a drugie tyle cierpi na niepełnosprawność, jednak nie posiada stosownego udokumentowania prawnego (Instytut Łączności, 2020).

Na znaczenie zjawiska niepełnosprawności wpływ mają zmiany strukturalne dokonujące się w sferze demografii społeczeństw nowoczesnych. Temu z kolei towarzyszy

zasadnicza zmiana podejścia społecznego do niepełnosprawności, którą można określić jako z jednej strony politykę inkluzji społecznej, z drugiej – postawę potrzeby swego *coming-out* osób z niepełnosprawnością – w obu przypadkach są to skutki trwającego od dłuższego czasu pozytywnego trendu przemian społecznej mentalności. (Mokrzycka, Kowalska, 2015, s. 253)

Ten swoisty *coming out* osób z niepełnosprawnościami w dużej mierze możliwy jest dzięki znacznie bardziej powszechnemu ich dostępowi do nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Dostęp osób z niepełnosprawnościami - cyfrowa luka, cyfrowy podział, cyfrowa nierówność

Brak dostępu do TIK zarówno w wymiarze fizycznym (brak cyfrowych narzędzi), jak i kompetencyjnym (brak umiejętności potrzebnych do ich obsługi), określa się mianem luki cyfrowej (*digital gap*), cyfrowego podziału (*digital divide*). Czynnikiem sprzyjającym bądź utrudniającym wykorzystywanie potencjału nowych mediów jest dostępność poznawcza, która w przypadku osoby z niepełnosprawnością, zwłaszcza intelektualną, może być mocno ograniczona. Wyniki badań oraz publikowane statystyki wskazują, że do dotkniętych cyfrową nierównością należą tradycyjnie marginalizowane grupy społeczne, a wśród nich osoby z niepełnosprawnościami (Chadwick, 2022; Dobransky, Hargittai, 2016). Badacze jednomyślnie zauważają, że na fakt wykluczenia cyfrowego wpływa bardziej gorsza sytuacja społeczno-ekonomiczna tej grupy niż utrudnienia związane z obsługą TIK, wiążące się z samą niepełnosprawnością (Duplaga, Szulc, 2019).

Nierówność cyfrowa w przypadku osób z niepełnosprawnościami jest uznawana za problem wielowymiarowy (Lenhart, Horrigan, 2003; DiMaggio, Hargittai, Celeste, Shafer, 2004). Może wynikać z czynników niespecyficznych, albo niepowiązanych z niepełnosprawnością, albo z nią związanych (np. rodzaj niepełnosprawności i jej stopień). Z badań wynika, że osoby z niepełnosprawnościami z powodu cyfrowego podziału mają znacznie mniejsze możliwości pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, zawodowym czy kulturalnym, co skutkuje nierównością ich szans życiowych i wtórnie prowadzi do pogłębienia podziałów społecznych. Brak dostępu do TIK lub ograniczony do nich dostęp staje się zatem znaczącym kryterium wykluczenia cyfrowego, poprzez które rozumie się „zjawisko nierówności społecznych między poszczególnymi osobami, gospodarstwami domowymi, przedsiębiorstwami oraz regionami w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, związanego zarówno z dostępem do technologii informacyjno-komunikacyjnych, jak i ich wykorzystaniem we wszystkich sferach aktywności” (OECD, 2001). W literaturze tematu wyróżnia się wykluczenie „twarde” i „miękkie”. Pierwsze wiąże się z brakiem fizycznego dostępu do urządzeń, oprogramowania, usług i sieci lub z brakiem dostępu do nich na takim poziomie, który zapewniałby pełną swobodę korzystania, np. brak łącza internetowego o odpowiedniej szybkości czy stabilności usług, jak również brak możliwości ich zakupu ze względu na koszty. Przyczyny tego typu wykluczenia mogą mieć zatem różną naturę, ekonomiczną, geograficzną (brak infrastruktury w miejscowości lub regionie). Mogą też wynikać z nieprzystosowania urządzeń i/lub oprogramowania do szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Drugie wykluczenie, „miękkie”, jest związane z brakiem kompetencji cyfrowych i umiejętności użytkownika TIK. W jego ramach wymienia się: wykluczenie kompetencyjne, które oznacza brak możliwości zdobycia, utrzymania lub uaktualnienia zdolności związanych z obsługą TIK; wykluczenie ze względu na sposoby użytkowania, które wiąże się z zakresem wykorzystywania TIK do różnych celów, jakim mogą one służyć w społeczeństwie

informacyjnym; wykluczenie motywacyjne, które uwzględnia mentalne bariery użytkowników TIK, czyli: niechęć i brak motywacji do zapoznawania się z obsługą TIK, lęk przed nowościami i zagrożeniami związanymi z korzystaniem z nich (Zielińska, 2015).

Osoby z niepełnosprawnościami a nowe media

Z danych zamieszczonych w raporcie *Social media w Polsce 2021* (Empemedia.pl, 2022) wynika, że liczba użytkowników internetu wzrosła w naszym kraju do 31,97 miliona osób, co wynosi 84,5% całkowitej populacji. Problem wykluczenia cyfrowego w znacznym stopniu dotyczy osób z niepełnosprawnościami, gdyż w tej grupie społecznej aż 35% (906 tys.) nie korzystało z internetu. Najczęściej wymienianymi przyczynami cyfrowego wykluczenia jest brak potrzeby korzystania z tego medium (68%), brak odpowiednich umiejętności obsługi TIK (52%), zbyt wysokie koszty sprzętu (22%) oraz zbyt wysokie koszty dostępu do niego (15%). W opublikowanym w 2021 roku raporcie pt. *Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje* (Fundacja Orange, 2021) odnaleźć można opis nierówności w dostępie do internetu oraz wyjaśnienie tego, w jaki sposób poziom umiejętności cyfrowych i motywacji do korzystania z TIK prowadzi do zróżnicowania szans życiowych Polaków. Wynika z niego, że obecnie wykluczenie cyfrowe bardziej wiąże się z postawami wobec nowych technologii, umiejętnościami i wiedzą o technologicznych możliwościach niż z brakiem fizycznego dostępu do sieci i dotyka w większym stopniu osoby z niepełnosprawnościami. Dane te zgodne są z doniesieniami zamieszczonymi w raporcie opracowanym w 2021 roku przez Federację Konsumentów pt. *Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii. Dostęp oraz korzystanie z internetu i komputera w wybranych grupach społecznych* (Federacja Konsumentów, 2021).

Na podobne trendy wskazują badania zagraniczne. Wykluczenie cyfrowe znacznie częściej dotyczy osób z niepełnosprawnościami, w tym zwłaszcza z niepełnosprawnością intelektualną, niż osób w pełni sprawnych (Chadwick, Chapman, Caton, 2019). Badacze raportują, że dostęp do otwartego łącza internetowego tej grupy społecznej jest niewystarczający, a wiele stron i internetowych aplikacji nie uwzględnia ich specyficznych potrzeb, co skutecznie blokuje im dostęp do ważnych informacji, rozrywki, wiedzy czy usług.

Rola nie-ludzi (technologii informacyjno-komunikacyjnych) w procesie terapii i rehabilitacji społecznej osób z niepełnosprawnościami – korzyści wynikające z ich użytkowania

Analizując dostęp osób z niepełnosprawnościami do TIK, warto na nie spojrzeć w kontekście nie tylko paradygmatu zagrożeń, ale również szans. Plichta i Pyżalski (2013, s. 7) piszą, że „nowe media nie są same w sobie ani dobre, ani złe – to sposób, w jaki z nich korzystamy może być konstruktywny bądź dysfunkcyjny”. Duplaga i Szulc (2019) podkreślają, że rozwój TIK od samego początku był postrzegany jako szansa dla osób z niepełnosprawnościami. Osobom, które z powodu swojej choroby nie mogły uczestniczyć w aktywnościach społecznych i korzystać z powszechnie dostępnych usług, ułatwiać miał codzienną egzystencję. Przyjmując taką optymistyczną, salutogenetyczną perspektywę patrzenia na potencjał nowych mediów, odnaleźć można ich „jasną stronę”. O potencjale TIK świadczy to, że stwarzają one wiele możliwości, dają ich użytkownikom szansę na rozwój własnych zainteresowań, natychmiastową komunikację, zdobycie wiedzy, umożliwiają leczenie, terapię, rehabilitację zdrowotną i społeczną, sprzyjają szeroko pojętemu rozwojowi osobistemu, a także pozytywnej autokreacji.

Na korzyści uczestnictwa w społeczeństwie sieciowym można patrzeć również z perspektywy kapitału społecznego. Należy wyróżnić w nim kilka obszarów, na które pozytywny wpływ może mieć korzystanie z nowych mediów: np. możliwość uczestnictwa w życiu, zaangażowanie społeczne, doświadczanie poczucia kontroli i odczuwanie własnej skuteczności. (Plichta, 2017, s. 153)

Wyniki analizy danych zgromadzonych w trakcie badania „Diagnoza społeczna” w 2015 roku, zaprezentowane przez Duplagę i Szulc (2019), wskazują na to, że istnieje również statystycznie istotny związek pomiędzy korzystaniem z internetu przez osoby z niepełnosprawnościami a ich dobrostanem i podejmowanymi zachowaniami zdrowotnymi. Jest to związane z wielostronnym rozwojem i stanowi trzon założeń humanistycznych teorii kształcenia (Siemieniecka, Siemieniecki, 2019). Okazuje się, że osoby z niepełnosprawnościami, które deklarowały użytkowanie sieci internetowej częściej niż osoby z niej niekorzystające, oceniały swoje dotychczasowe życie jako szczęśliwe, rzadziej też skarżyły się na samotność oraz doświadczały myśli samobójczych czy korzystały z pomocy psychologa. Ponadto częściej podejmowały one aktywność fizyczną oraz rzadziej przejawiały zachowania antyzdrowotne.

Przegląd badań dokonany przez Chadwicka (2022) wskazuje, że osoba z niepełnosprawnością, zwłaszcza z intelektualną, korzystająca z TIK, wykazuje wysoki poziom motywacji do zaangażowania cyfrowego. Korzysta z szerokiej gamy urządzeń cyfrowych i prezentuje podobne wzorce ich użytkowania, jak ogólna populacja osób w pełni sprawnych. Nowe technologie służą tym osobom do nawiązywania kontaktów towarzyskich, utrzymywania przyjaźni, związków romantycznych, relacji rodzinnych, poszukiwania informacji, rozwijania zainteresowań, edukacji, rekreacji, eksplorowania w obszarze własnej tożsamości i samorozwoju. Są też pomocne w pełnieniu określonych ról społecznych.

Dostęp osób z niepełnosprawnościami do TIK sprzyjać może zaspokajaniu wielu potrzeb, np. potrzeby kontaktu z innymi, co przyczynia się do osłabienia poczucia samotności, potrzeby zabezpieczenia własnych praw i ochrony zdrowia, które możliwe są dzięki teleporadnictwu medycznemu, socjalnemu, prawnemu i zawodowemu. Ich zaspokojenie z pewnością przynosi efekt terapeutyczny, służy łagodzeniu problemów psychologicznych związanych z niepełnosprawnością, umożliwia wzrost wiary we własne możliwości. W tym ujęciu dostęp osób z niepełnosprawnościami do użytkowania mediów cyfrowych może być narzędziem ich pełnomocnienia.

Kwestia dostępności cyberprzestrzeni dla tej grupy społecznej jest uznawana za istotną płaszczyznę zapobiegania wykluczeniu. TIK traktować można jako narzędzie inkluzji, które umożliwia partycypację społeczną w licznych sferach funkcjonowania człowieka, np. w sferze wolności politycznych, ekonomicznych, konsumenckich, edukacji, rynku pracy, kultury i wielu innych (Mokrzycka, Kowalska, 2015).

Grześkowiak (2010, s. 15) wskazuje na następujące rodzaje korzyści osób z niepełnosprawnościami, jakie wynikają z użytkowania przez nie TIK:

- W zakresie komunikowania: umożliwiają szybki kontakt z rodziną i przyjaciółmi, uczestnictwo w grupach dyskusyjnych, wymianę informacji z osobami o podobnych problemach i dzielenie się doświadczeniami.
- W zakresie informacji: TIK umożliwiają dostęp do szerszej informacji niż tradycyjne media. Można za ich pomocą uzyskać pomoc (teleopiekę) i szybko znaleźć informacje na temat opieki socjalnej i zdrowotnej, systemów emerytalnych, rentowych i świadczeń materialnych.

- W zakresie zatrudnienia: stwarzają możliwość podjęcia pracy zdalnej (telepracy).
- W zakresie handlu elektronicznego: umożliwiają telezakupy, korzystanie zdalnie z sektora usług bankowych.
- W zakresie niezależności życia: wspomagają osoby z niepełnosprawnościami; sprawiają, że ich życie jest bardziej komfortowe bez wychodzenia z domu, wzmacniają ich autonomię.
- W zakresie edukacji: umożliwiają edukację na odległość oraz poprawę kondycji mentalnej i psychicznej.
- W zakresie zmniejszenia kosztów: usługi informacyjne i sieciowe w znacznej mierze redukują koszty utrzymania i transportu oraz sprzyjają ergonomii życia i pracy.

Przeгляд obszarów zastosowań technologii w edukacji 4.0 odnaleźć można także w tekstach Siemienieckiej (2021a, 2021b). Autorka ta podkreśla konieczność zmian w edukacji dostosowanych do wymagań współczesności i kształcenia nauczycieli w zakresie kompetencji związanych z technologiami edukacyjnymi, zwłaszcza w odniesieniu do dydaktyk szczegółowych.

PODSUMOWANIE

Odwołując się do przyjętej przez Unię Europejską zasady zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego, warto pamiętać, że przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu grup marginalizowanych, zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami, jest możliwe jedynie wtedy, gdy wypracujemy odpowiednie narzędzia pracy i strategie sprzyjające likwidacji nierówności społecznych. Za takie narzędzie uznać można TIK. Wyrównywanie szans osób z niepełnosprawnościami w dostępie do nich jest zasadniczym wyzwaniem współczesnego społeczeństwa. Ważną formą działania na rzecz tej grupy społecznej jest promowanie i monitorowanie dostępności stron i usług zwłaszcza pod kątem możliwości percepcyjnych. W literaturze (Siemieniecka, 2021b) podkreśla się znaczenie form prezentowanych materiałów w procesie skutecznej edukacji z wykorzystaniem TIK. Odwołując się do słów Plichty (2012, s. 90), warto zastanowić się, jak skutecznie wspierać rozwój osób z niepełnosprawnościami zarówno w przestrzeni realnej, jak i wirtualnej. Autor pisze, że „zwykle sprawdzają się rozwiązania oparte na sukcesie, bazujące na mocnych stronach jednostki, poszukiwaniu tzw. punktu archimedesowego (silnej, zdrowej strony człowieka, np. jego zainteresowań, zdolności itp.) oraz możliwości dokonywania wyborów i podejmowaniu decyzji”.

Dokonany przegląd literatury wskazuje na potrzebę pogłębienia badań w kierunku poznania zarówno barier, ograniczeń i postaw przyczyniających się do wykluczenia cyfrowego osób z niepełnosprawnościami, jak również korzyści, jakie w związku z użytkowaniem TIK odnoszą internauci z niepełnosprawnościami. O ile wyniki badań zagranicznych w tym obszarze są dość aktualne, o tyle dostępne na gruncie krajowym dane pochodzą sprzed wielu lat. Warto zatem prowadzić pogłębione badania dotyczące tej problematyki. Istotne byłoby poszerzenie wiedzy o tym, jaki w percepcji badanych osób z niepełnosprawnościami jest potencjał TIK oraz ich sprawczość w ograniczaniu stygmatu niepełnosprawności, a także jaką rolę pełnią te narzędzia w procesie ich terapii, rehabilitacji społecznej i codziennej egzystencji. Szczególną uwagę należy również otoczyć zagadnieniu bezpieczeństwa w sieci internetowej. Dostępne dane badawcze wskazują bowiem, że cyberagresja i hejt są codziennością również osób z niepełnosprawnościami, co często jest ignorowane przez nauczycieli i opiekunów (Siemieniecka, Majewska, 2022a; 2022b).

BIBLIOGRAFIA

- Bartol, A., Herbst, J., Pierścińska, A. (2021). *Raport pt. Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje*. Fundacja Stocznia.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated. The social lives of networked teens*. New Haven–London: Yale University Press.
- Chadwick, D. D. (2019). Online risk for people with intellectual disabilities. *Tizard Learning Disability Review*, 24 (4), 180–187.
- Chadwick, D. D. (2022). “You want to know that you’re safe”: Experiences of risk, restriction and resilience online among people with an intellectual disability. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 16 (3).
- Chadwick, D. D., Chapman, M., Caton, S. (2019). Digital inclusion for people with an intellectual disability. W: A. Attrill, C. Fullwood, M. Keep, D. Kuss (red.), *Oxford handbook of cyberpsychology* (261–284). Oxford University Press.
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Celeste, C., Shafer, S. (2004). Digital Inequality: From Unequal Access to Differentiated Use. W: K. Neckerman (red.), *Social Inequality*. New York: Russell Sage Foundation, 355–400.
- Dobransky, K., Hargittai, E. (2006). The Disability Divide in Internet Access and Use. *Information Communication and Society*, 9 (3), 313–334.
- Dobransky, K., Hargittai, E. (2016). Unrealized potential: exploring the digital disability divide. *Poetics*, 58, 18–28.
- Duplaga, M., Szulc, K. (2019). *The Association of Internet Use with Wellbeing, International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16 (4), 23–52.
- Empemedia.pl (2022). *Raport „Social Media w Polsce 2021”*. Pobrane z: www.empemedia.pl/social-media-w-polsce-2021-nowy-raport.
- Federacja Konsumentów (2021). *Raport: „Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii. Dostęp oraz korzystanie z internetu i komputera w wybranych grupach społecznych”*. Warszawa: Federacja Konsumentów.
- Fundacja Orange (2021). *Raport „Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje”*. Warszawa: Fundacja Orange.
- Glencross, S., Mason, J., Katsikitis, M., Greenwood, K. M. (2021). Internet use by People with Intellectual Disability: Exploring Digital Inequality – A Systematic Review. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24 (8), 503–520. DOI: 10.1089/cyber.2020.0499.
- GUS (2021). *Sytuacja demograficzna Polski do 2020 r. Zgony i umieralność*. Główny Urząd Statystyczny.
- Instytut Łączności (2020). *Raport: (Nie)pełnosprawni w sieci 5G*. Instytut Łączności. Państwowy Instytut Badawczy. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/niepelnosprawni-w-sieci-5g-raport-il-pib>.
- Jarczyńska, J. (2017). Profilaktyka uzależnień młodzieży od nowych mediów – siecizolizm, socjomania internetowa, fonoholizm. W: B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczak (red.), *Młodość między ochroną a ryzykiem. Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek* (333–353), Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Lenhart, A., Horrigan, J. B. (2003). Re-Visualizing the Digital Divide as a Digital Spectrum. *IT&Society*, 1 (5), 23–39.
- Majewska, K. (2015). *Tablica interaktywna w procesie nauczania wczesnoszkolnego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

- Majewska, K. (2021). *Nauczanie i uczenie się w przestrzeni mediów wirtualnych. Rzeczywistość wirtualna*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mobilex (2022). *Niepełnosprawni w Polsce*. Pobrane z: <https://www.mobilex.pl/blog/niepełnosprawni-w-polsce/>.
- Mokrzycka, A., Kowalska, I. (2015). Prawa dostępu osób niepełnosprawnych do internetu i innych narzędzi cyberprzestrzeni. Przykład analizy potencjalnego skutku zdrowotnego (HIA). *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie. Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia*, 13 (3), 252–262.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2021, poz. 573).
- OECD. (2001). *Annual Report. A comprehensive report on OECD activities*. DOI: 10.1787/annrep-2001-en.
- Plichta, P. (2012). Wyniki badań nad korzystaniem z internetu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną – praktyczne implikacje. W: J. Pyżalski (red.), *Cyberbullying. Zjawisko, konteksty, przeciwdziałanie* (69–92). Łódź: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Plichta, P. (2017). *Socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w erze cyfrowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Plichta, P., Pyżalski, J.(red.). (2013). *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*. Łódź: Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.
- Ragnedda, M., Ruiu, M. L. (2017). Social capital and the three levels of digital divide. W: M. Ragnedda, G. Muschert (red.), *Theorizing Digital Divides*. London: Routledge, 21–34.
- Siemieniecka, D. (2021a). Technologie w Edukacji 4.0. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 32 (1), 5–21.
- Siemieniecka, D. (2021b). Z jakimi materiałami do e-learningu pracuje Ci się najciekawiej? – czyli o źródłach informacji wykorzystywanych przez studentów w procesie uczenia się on i off-line w czasie pandemii COVID-19. W: D. Siemieniecka, K. Majewska (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty pedagogiki medialnej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Siemieniecka, D., Majewska, K. (2022a). Hejt oraz mowa nienawiści w sieci Internet – praktyczne wskazania dla służb mundurowych i ich rodzin dotyczące komunikacji i reagowania na zjawiska. *The Prison Systems Review*, 117 (4).
- Siemieniecka, D., Majewska, K. (2022b). The state of knowledge of teachers and educators in primary and secondary education on cyber threats challenging students on a daily basis – proposal of prevention and training areas. *ICERI2022 Proceedings, 15th Annual International Conference of Education, Research and Innovation, Seville, Spain. 7–9 November*; IATED.
- Siemieniecka, D., Siemieniecki, B. (2019). *Teorie kształcenia w świecie cyfrowym*. Kraków: Impuls.
- Siemieniecki, B. (red.). (2005). *Komputer w pedagogice specjalnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Siemieniecki, B. (red.). (2006). *Komputer w diagnostyce i terapii pedagogicznej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Siemieniecki, B. (red.). (2021). *Pedagogika medialna*, wyd. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Skrzypczak, J. (red.), (1999). *Popularna encyklopedia mediów*. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- Sourbati, M. (2012). Disabling communications? A capabilities perspective on media access, social inclusion and communication policy. *Media, Culture & Society*, 34 (5), 571–587.
- Szpunar, M. (2008). Czym są nowe media – próba konceptualizacji. *Studia Medioznawcze*, 35 (4), 31–40.
- Śmigielska, A. (2002). *Technologie informacyjne i komunikacyjne w pracy nauczyciela*. Warszawa: Mikom.
- Wallace, P. (2016). *The psychology of the internet*. New York: Cambridge University Press.
- Warzecha, K. (2018). Technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystywane przez młodzież – szanse i zagrożenia. *Studia Ekonomiczne*, 13 (350), 115–136.
- Wieczerzycki, M. (2013). Istota mediów społecznościowych a zachowania współczesnych konsumentów. *Logistyka*, 4, 645–651.
- Zielińska, I. (2015). Seniorzy w wirtualnym świecie – możliwości i bariery: Na podstawie testów aplikacji Go-myLife. W: A. Leszczyńska-Rejchert, L. Domańska, E. Subocz (red.), *Seniorzy w pryzmacie koncepcji „Społeczeństwo dla wszystkich grup wiekowych”*. Olsztyn.

Jolanta Jarczyńska (ORCID: 0000-0002-1268-6148) – doktor nauk humanistycznych, pedagog; Katedra Pedagogiki Opiekuńczej i Profilaktyki Społecznej, Wydział Pedagogiki, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania naukowe skupiają się wokół teorii i praktyki profilaktyki uzależnień, w tym uzależnień behawioralnych, zwłaszcza problematycznego korzystania z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych.